

Fornlapparnas sätt att begrafva sina döda.

Af

O. P. Pettersson.

Hos folk, som ännu stå kvar på ett lågt utvecklingsstadium, är den föreställningen gängse, att lifvet efter döden blott är en fortsättning af jordelifvet. Den döde fortsätter bortom grafven med samma sysselsättning som han hade, medan han lefde. Skillnaden är blott den, att människan efter döden kan uträtta sina verk och gärningar med större kloket och mera kraft, än hon var mäktig till under lifstiden, antingen hon då uträttar det som är godt eller ondt.

Men är lifvet bortom grafven blott en fortsättning af jordelifvet, så har människan efter döden behof af de jordiska hjälpmedel hon tarfvat i lifstiden: hon behöfver bostad, redskap, vapen och födoämnen.

Dessa föreställningar ha drifvit och drifva än i dag vilda och halfvilda folk att ägna mycken möda åt inrättandet af den dödes bostad, grafven, och att förse den afidne med hvarjehanda förnödenheter.

Lapparna hafva i äldre tider delat andra vilda folks föreställning, att lifvet efter döden är en fortsättning af jordelifvet. De hafva därför sökt utrusta den döde så, att han i *Saivoaimo*, de dödas hem, grafven, ej skulle behöfva stå tomhändt eller uppträda på ett sätt, som understege hans egen eller hans släktingars och vänners värdighet.

Om lapparnas sätt att i äldre tider begrafva sina döda känner man ej mycket. Inom lappmarkerna finnas i skog och fjäll lappgrafvar i stort antal, men de hafva ej för vetenskapligt ändamål öppnats

och undersökts. Att sådana grafvar blifvit öppnade har skett antingen af en tillfällighet eller ock har sådant blifvit gjordt af snikna personer, hvilka inbillat sig, att lappar erhållit silfversaker och silfvermynt med sig i grafven.

I Norska finnmarken hafva däremot några lappgrafvar från äldre tid för vetenskapligt ändamål öppnats. Köpmannen A. G. Nordvi lät undersöka ett antal sådana från skilda tider; alla mycket åldriga. Dessa grafvar voro belägna vid Varangerfjorden och handelsplatsen Mortensnäs. Här funnos liken nedlagda i grafvar, som inrättats på det sätt, att, sedan grunden jämnats, grafvens sidor bildats af uppresta eller på hvarandra uppstaplade stenhällar af olika storlek och att vid grafvens hufvud och fotända blifvit rest en större stenhäll. Äfven fann han, att lapparna begagnat naturliga hålor till grafplatser. Grafvarna voro omsorgsfullt tillstängda, så att liken varit väl skyddade för vilddjuren samt regn, snö och fukt. Liken voro nedlagda med stor omsorg. Hufvud, händer och fötter voro insvepta i med sentråd sammansydd näfver. Öfriga delar hade blott varit omlindade med näfver. De dödas ansikten voro vända åt öster och sydost. I ett par grafvar funnos på likens bröst stycken af näfver, sammansydda af mindre näfverbitar och till formen liknande de barmstycken, som ännu äro brukliga hos lapparna. Pilar, fiskkrokar, kastspjut, skidor med skidstaf, kölar af ackjor, bitar af kvarts och flinta samt fnöske voro inlagda i grafvarna. I en graf fanns en spjutspets af järn, i andra funnos trästycken och några träsaker, som tydligen voro arbetade endast med knif. Till och med af lerkärl funnos några spår. Utom allt detta funnos skelett af fiskar och fåglar, krossade ben af ren, äfven mærgben och hufvudskålar, jämte enstaka ben af andra djur. I en graf fann man en metallfigur, föreställande ett djur, troligen en björn. Denna jämte de utstyrda näfverstyckena torde hafva varit amuletter. Tämlichen allmänt funnos i grafvarna en snäck- och en mussleart. Dessa anses hafva blifvit ditlagda för att tjäna såsom vaktare efter döden.¹

¹ A. G. Nordvi i *Oversikt over Danske Vidensk.- Selskabs Forhandl.* 1853, ss. 32—46; 1855, ss. 191—198 (cit. hos v. Düben, s. 250 ff.). Jfr också O. Solberg, *Eisenzeitfunde aus Ostfinnmarken*, Kristiania 1909, s. 85 ff.

På sluttningen af fjället invid byn Kroken i Hatfjelddalens socken i Norge hade i början af sjuttioalet en lappgraf öppnats af nyfikna. Jag var i tillfälle att taga grafven i betraktande kort tid efter att den öppnats.

Ofvan jord hade öfver grafven varit upplagd en mur af runda stenar, ungefär fyra fot lång och två fot bred. Skelettet, som hade legat i jorden på omkring två fots djup, var öfvertäckt med ett lager af näfver och hade hufvudet vändt åt sydost. Inga spår efter i grafven nedlagda redskap funnos, ej heller några kvarlevor af den dödes likdräkt.

I närheten af sjön Röttarn nordväst från byn Löfnäs nära Malgomaj i Vilhelmina socken finnas tre af runda stenar upplagda fyrkantiga rösen, troligen utmärkande uråldriga lappgrafvar.

Lapparna i öfre Vilhelmina visste för en tjugo år sedan berätta, att deras förfäder i äldre tider begravt sina döda på följande egenomliga sätt. Den döde ifördes sina bästa kläder; ej sällan utsmyckades han med silfverbälte och silfverkrage. Liket lades därefter i ackja. Bredvid den döde lades yxa, eldstål, flinta och fnöske, tobakspipa och tobaksdosa, renkött och annan mat till reskost. En kopparkittel hvälfdes öfver ackjan. För denna spändes hjordens största och vackraste renoxe, hvilken utsmyckades på bästa sätt. En djup graf uppkastades, och så väl ackjan med den döde uti som renoxen ned-sänktes däruti, hvarefter grafven igenfylldes, så att endast renoxens stora hornkrona blef synlig ofvan jord. Den döde utrustades på detta sätt, på det att han skulle kunna komma åkande och med tillräcklig ståt till uppståndelsen.

En nybyggare i ofvannämnda socken gräfdde på ett ställe, där en hornkrona stack upp ur marken, och han fann verkligen skeletten af en människa och en renoxe och därtill en yxa, en kopparkittel och en kritpipa.

På en udde i Kultsjön i samma socken kunde så sent som år 1881 ses en hornkrona, som med sin öfre hälft stack upp ur jorden. Allmogen i trakten visste, att hon utmärkte en lappgraf.

Ofta torde de döda ha blifvit begravda i klipphålor. Sådana grafvar finnas mig veterligt uti Gemofjället vid Kultsjön (flera

grafvar), i Tiplingfjeldet i Hatfjelddalen, på fjället söder därom samt uti Rytjedörrdalen norr om byn Rönäs vid Tängvattnet i Tärna.

I dessa hålor lades liket, såsom det vill synas, oftast omedelbart på hålans botten, hvarefter öppningen omsorgsfullt tillstängdes. Var den döde i lifstiden en ansedd och älskad person, lades hans döda kropp i en ackja eller i en kista, hvilken insattes i hålan.

I Tiplingfjeldgrafven ligger liket i kista. Dess långa svarta hår hänger uteder kistans sidor. Den döde skall i lifstiden hafva varit ende sonen till en mycket rik lapp, hvilken i gamla dagar hade sitt land i Tiplingfjeldet.

I Likberget i Rytjedörrdalen utgöres grafven af en grotta. Öfver denna, som ligger på en klippafsats, hvälfver sig i vacker rundning en väldig klipphäll af ljus skiffer, utgörande grifthålans tak. Hålan bildar tvenne rum, ett nedre och ett öfre. I det nedre stod en kista instucken i hålans innersta rum, så att endast en mindre del af henne var synlig utifrån. I det andra, öfre rummet hade den andra kistan haft sin plats. Den var vid mitt besök alldeles förmultnad.

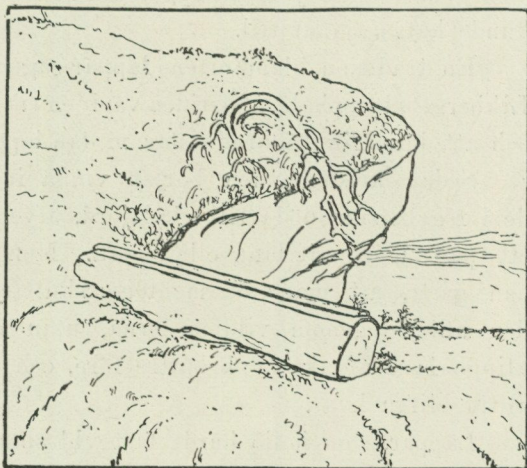

Fig. 1. Kista i Likberget, Rytjedörrdalen.
Ritning efter fotografi i Nordiska Museet.

Vidstående fig. 1, ritad efter fotografi, visar oss kistans utseende. Hon är sammansatt af groft tillyxade furubräder, sammanhållna medels tjocka träpluggar. Kistan påminner till sin form något om en lappackja. På hennes undersida under den dödes skuldror äro inskurna två tvärstreck i hvardera sidan. Egendomligt nog är denna kista så väl bibehållen, att hon har kunnat lyftas ut ur hålan och åter ditsättas. Men hon har ock varit väl skyddad för väta.

I kistan finnes utom skelettet af en lappkvinna några starkt förmultnade rester af skinndräkten, som liket vid begrafningen varit ifördt, samt små stycken af ett rep af grantågor, sådant som lapparna i äldre tider använde vid renarnas infångande, och som i senare tid utbytts mot tömmar af hampa.

Invid kistan fanns en liten tunn yxa af järn,¹ hvilkens skaft var så förmultnadt, att det föll i små stycken, då det vidrördes. Lämningar af några andra bearbetade trästycken kunde ock spåras, men dessa voro så illa åtgångna, att de hvarken kunde tillvaratagas, eller var det möjligt att göra sig en föreställning om, hvad de kunde hafva tjänat till.

En tradition bland ortens lappar säger, att de, som ligga gömda i Likbergets klipphåla, i lifstiden varit en rik lappmans två unga döttrar, och att deras lik inmurades där, medan lapparna ännu voro hedningar.

Sedan kristendomen börjat vinna insteg bland lapparna, förde de i regeln sina döda till vigd jord, äfven om vägen till denna var ett par tiotal mil lång eller mera. Men det hände nog en och annan gång, att man för menföres skull ej kunde komma fram med den afidne genom vildmarkerna, utan måste sätta in honom i en klipphåla i afvaktan på bättre före, och där fick han kanhända för alltid blifva kvar.

Lappar, som höllo hårdt fast vid sina uråldriga plägseder, ville blott ogärna föra sina döda till kyrkogården. De ville helst hafva dem gömda i fjällen. I min ungdom hörde jag i Vilhelmina berättas om en gammal lappgumma, som ej brydde sig om att föra sin afidne gubbe till kyrkogården. I stället för att göra så öppnade hon någonstades i fjällen en graf och vigde den döde vid jorden med dessa ord: »Samma jord här som i Åselekyrkogården; då de stiga upp där, får väl du ock stiga upp.»

»Att vara lagd i sand och näfver», är ett uttryck, som i de gamla lappska sagorna svarar mot vårt »grafvens ro» och »hvilan i jordens sköte». Men dessa sagor berätta föga eller intet om de ceremonier, med hvilka den döde vigdes till den sista hvilan. Troligt är, att de varit få och tämligen enformiga. Äldre författare hafva

¹ Nordiska Museet n:r 83,776 i.

därom föga att berätta. I min barndom hörde jag af äldre lappar berättas ett och annat om hvad som ansågs böra iakttagas, då en död skulle föras till jorden. Så väl medan den döde stod hemma, som då han fördes ut, äfvensom då anförvanter och vänner sedan påminde sig honom, skulle sorgen och saknaden gifvas till känna genom ifrigt joikande. De joiksånger, som härvid sjöngos, utmärkte sig genom sin djupt vemodiga karaktär. I den dödes närhet skulle under de första nätterna eld underhållas eller ljus brinna. Anförvanter och vänner vakade öfver den döde under natten och sjöngo därunder ifrigt. Under mina morföräldrars lifstid hände det, att en lappfamilj vakade och sjöng och brände ljus öfver en lapp, som af lidit och förts till deras nybygge.

Det berättas äfven, att lapparna haft för sed att slakta den ren-oxe, som dragit den afidne till begravningsplatsen, och förtära oxens kött i en gemensam åminnelsemåltid. Djurets ben skola hafva hopsamlats och lagts i jorden. Kanske firade lapparna grafölen på detta sätt i äldsta tider. Längre fram i tiden lärde de sig af sina grannar att svepa de döda och att fira graföl på samma sätt som Lappmarkens nybyggare.

Lapparna hafva i äldre tid framburit offer åt sina afidna anförvanter och vänner. Denna sed hade sin grund i den föreställningen, att lifvet efter döden blott var en fortsättning af det lekamliga. Offren bestodo af renar, hvilka slaktades till den dödes ära och hvilkas kött förtärdes i gemensamma måltider. Djurens ben hopsamlades och lades i jorden och i bergsklyftor. Äfven var det brukligt att sticka in mat, tobak och annat godt i grafven. Sedan brännvinet kommit i bruk, påstås de hafva haft för sed att slå sådant på den dödes mull.

I äldre tid sägas lapparna hafva hållit sina afidna fäder i stor vördnad och hållit god vård om deras grafvar. Detta kan tyvärr ej sägas om dem i nyare tid, allra minst i våra dagar, då de icke göra det minsta för grafvarnas vård.

Redaktionen af *Fataburen* står i tacksamhetsskuld till professor K. B. Wiklund i Uppsala för redigeringen af O. P. Petterssons uppsats.